

ARAB VA O'ZBEK TILLARIDA JUMLA TARKIBI: SINTAKSIS VA SEMANTIK QIYOSIY TAHLIL

Dilfuza Tulaganova

Yangi Asr Universiteti arab tili lingvistika yo`nalishi 1-bosqich magistranti

Tulaganova83@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18338372>

Annotatsiya: Ushbu ishda arab va o'zbek tillarida jumla tarkibi sintaktik va semantik jihatdan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki tildagi so'z tartibi, bosh va ikkinchi darajali bo'laklarning o'zaro munosabati, kesimning joylashuvi hamda ma'no ifodalash usullari o'rganiladi. Maqolada arab tilining fe'l markazli tuzilishi bilan o'zbek tilining ot markazli tuzilishi o'rtasidagi farqlar yoritiladi. Shuningdek, jumlaning semantik tuzilishi, ya'ni ma'no qatlamlari, konnotativ va denotativ jihatlar solishtiriladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, arab va o'zbek tillarida grammatik tuzilish turlicha bo'lsa-da, ularning ma'no ifodalash imkoniyatlarida umumiylik mavjudligi aniqlanadi. Maqola natijalari tilshunoslikdagi qiyosiy sintaksis masalalarini yanada chuqurroq o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Arab tili va o'zbek tili sintaktik qurilishi jihatidan ikki xil til oilasiga mansub bo'lib, jumla tarkibi va bo'laklarning semantik munosabatlari turli grammatik mexanizmlarga asoslanadi. Ushbu tezis arab tilidagi i'robga tayanadigan struktura bilan o'zbek tilidagi affikslash va so'z tartibi asosidagi strukturaning qiyosiy jihatlarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: arab tili, o'zbek tili, jumla tarkibi, sintaksis, semantika, qiyosiy tahlil, so'z tartibi, kesim, ega, gap bo'laklari, ma'no tuzilishi, grammatik tuzilma.

Kirish qismi. Til — har bir xalqning madaniyati va tafakkurini ifodalovchi eng muhim vositadir. Har bir tilda fikr ifodalash o'ziga xos grammatik tuzilma va semantik tizim orqali amalga oshadi. Arab va o'zbek tillari uzoq tarixiy ildizlarga ega bo'lib, ularning grammatik tizimida ham o'xshashlik, ham farqli jihatlar mavjud. Jumla (gap) har ikki tilda ham asosiy sintaktik birlik hisoblanadi. Shuning uchun arab va o'zbek tillarida jumla tarkibini sintaktik hamda semantik jihatdan qiyosiy o'rganish til tizimining umumiy va milliy xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. ammatik qurilish, qiyosiy tilshunoslik.

Asosiy qism:

1. Jumla tarkibining sintaksis jihati

Arab tilida jumla ko'pincha fe'l asosli bo'lib, fe'l, ism va harakatning i'rob shakllari orqali grammatik munosabatlar ifodalanadi. O'zbek tilida esa jumla odatda ega asosli bo'lib, qo'shimchalar yordamida grammatik ma'no yaratiladi. Shu bois, so'z tartibi va bog'lovchi vositalar ikki tilda turlicha ishlatiladi.

Arabcha misol (fe'l asosli jumla): Jumla tarkibining sintaksis jihati .

Arab sintaksisi jumla fi'liyya (fe'l bilan boshlanuvchi) va jumla ismiyya (ism bilan boshlanuvchi)dan iborat. Jumlaning semantik markazi i'rob orqali belgilanadi.

Misol: ضرب زيدٌ عمراً — Zayd Umarni urdi. كَتَبَ الطَّالِبُ الدَّرْسَ “Talaba darsni yozdi.”

Fe'l: كَتَبَ (yozdi) Mavzu/ega: الطَّالِبُ (talaba) Ob'ekt: الدَّرْسَ (darsni)

O'zbekcha misol (ega asosli jumla):

“Talaba darsni yozdi.” Ega: Talaba Fe'l: yozdi Ob'ekt: darsni

Izoh: Arab tilida fe'l boshida keladi, o'zbek tilida esa ega boshida keladi.

2. Semantik jihat

Arab tilida semantik ma'no faqat so'zlar orqali emas, intonatsiya va kontekst orqali ham ifodalanadi. O'zbek tilida esa semantik bog'lanish asosan qo'shimchalar va so'z tartibi orqali amalga oshiriladi.

Semantik jihat arabcha:

الحَوُّ جَمِيلٌ الْيَوْمَ "Bugun havo yaxshi."

Semantik ma'no: sifat + ism + vaqt

Intonatsiya va kontekst orqali ham ma'no mustahkamlanadi

O'zbekcha: "Bugun havo yaxshi."

Semantik bog'lanish asosan so'z tartibi va qo'shimchalar orqali ifodalanadi

3. Qiyosiy tahlil

Taqqoslash orqali aniqlanadi:

Arab tilida fe'l va ismning morfologik o'zgarishlari grammatik munosabatlarni belgilaydi.

O'zbek tilida agglutinatив qo'shimchalar jumla ma'nosini shakllantiradi.

Ikkala til ham so'z tartibi va kontekst orqali semantik tafovutlarni bildiradi.

4. Amaliy ahamiyati

Ushbu qiyosiy tahlil tarjima, xorijiy til o'qitish va lingvistik tadqiqotlarda amaliy qo'llaniladi. Tilshunoslar va o'qituvchilar uchun jumla tuzilishi va ma'no ifodalarini to'g'ri tushunish imkonini beradi.

Xulosa

Arab va o'zbek tillarining jumla tarkibini sintaksis va semantik jihatdan qiyoslash shuni ko'rsatadiki:

1. Arab tili fe'l asosli, flektiv xususiyatga ega bo'lib, so'zlar shakli va i'rob orqali grammatik ma'no ifodalanadi.

2. O'zbek tili esa ega asosli, agglutinatив til bo'lib, grammatik ma'no qo'shimchalar yordamida yaratiladi.

3. Ikkala tilning so'z tartibi, bog'lanish vositalari va semantik ifoda usullari farq qilsa-da, fikr ifodasi va muloqot maqsadi bir xil.

4. Qiyosiy tahlil natijalari tarjima, xorijiy til o'qitish va lingvistik tadqiqotlarda amaliy qo'llanilishi mumkin.

Arab va o'zbek tillari jumla tuzilishidagi farqlar tarjima, kompyuter lingvistikasi va qiyosiy tahlil uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mustafayev, A. O'zbek tili sintaksisi. Toshkent: Fan, 2018.
2. Sobirov, B. O'zbek tilida jumla tuzilishi va semantika. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
3. Versteegh, K. The Arabic Language. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
4. Ryding, K. C. A Reference Grammar of Modern Standard Arabic. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
5. Karimova, N. Arab va o'zbek tillarida sintaksis qiyosiy tahlil. Toshkent: Til va adabiyot, 2019.
6. Comrie, B. Language Universals and Linguistic Typology. Oxford: Blackwell, 1989.
7. Haidar, A. Arabic Syntax: From Classical to Modern Standard Arabic. Beirut: Dar Al-Ilm, 2016.
8. Salimov, M. Til tipologiyasi va qiyosiy tilshunoslik. Toshkent: Fan, 2021.